

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DAĞLIK KARABAĞ

Emine Vildan ÖZYILMAZ*

Öz:

Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan ve Ermenistan arasında, etnik ve teritoryal gerekçelerle temellendirilen, yaklaşık ikiyüzyıllık geçmişi olan bir ihtilaftır. Geline nokta Ermenistan, Dağlık Karabağ ile birlikte Azerbaycan topraklarının % 20'lik bir kısmını herhangi bir hukuki dayanağı olmaksızın işgal etmiştir. Günümüzde söz konusu sorun, uluslararası kurumların aracılığında çözüm beklemektedir.

Çalışmamızın amacı, Karabağ sorununu geçmişten günümüze, tarihi bir bütünlük içerisinde ele almaktır. Bu amaçla, öncelikli olarak "Karabağ" bölgesinin, coğrafi sınırları ve ekonomik kaynakları incelenmektedir. Böylelikle, söz konusu bölgenin, her iki ülke için ne ifade ettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Ardından, söz konusu bölge, tarihi bir bütünlük içerisinde demografik yapı ve hüküm süren siyasal iktidarlar açısından ele alınmaktadır. Bu noktada sorunun asıl kaynağının zikredilen taraflar olup olmadığı ve sorunu tetikleyen diğer muhtemel aktörlerin rolü araştırılmaktadır. Ardından söz konusu sorunun çözümü noktasında atılan adımlar ve alınan sonuçlar değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, çalışmamızda, Dağlık Karabağ sorunun günümüzdeki son durumu ve tarafların söz konusu çatışmadan nasıl etkilendikleri üzerinde durulmaktadır. Bu noktada söz konusu sorunun günümüzdeki aktörleri nedenleri ile beraber incelenmektedir. Yüzyılları aşan bu sorunun, maddi ve manevi açıdan her iki ülkeye kazandırdığı faydalar ve kaybettirdiği zararlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Sosyal Bilimler Bölümü, Doktora Programı, v.ozyilmaz@gmail.com

FROM PAST TO PRESENT NAGORNO-KARABAKH

Abstract:

The problem of Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia traced back to almost two hundred years ago arises from ethnic and territorial reasons. Through capturing Nagorno-Karabakh, Armenia currently occupies 20 percent of Azerbaijani territories without representing any legal bases. In the present day, the problem still awaits for the solution via international organizations.

This study aims to investigate the Nagorno-Karabakh question in a historical approach. For that reason, first, geographic and economic resources of Nagorno-Karabakh are presented to understand the importance of the region for two conflicting countries. At that point, the origins of the problem are explored through comparing the two countries 'attitudes and other actors' roles. Second, steps taken by all the sides will be discussed.

Additionally, this study elaborates the current situation in Nagorno-Karabakh and how two sides are affected from the conflict. Moreover, through this study it is aimed to found out how this hundreds of years old conflict has influenced these two countries from the physical and inner aspects.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Azerbaijan, Armenia, Russia.

GİRİŞ

Dağlık Karabağ sorunu, XIX. Yüzyıl başlarında meydana gelen Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığının devamı olarak günümüze kadar gelmiştir.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında sürüp gelen söz konusu iki asırlık problem, özünde XVIII. yüzyıl başlarında Rusya'nın bölge ile ilgili politikaları doğrultusunda oluşturulmuş yapay bir sorundur. Buna göre XVIII. yüzyıldan itibaren, Rusya'nın yayılcı politikaları doğrultusunda bölgenin demografik yapısı alt-üst edilerek, söz konusu bölge problemlile hale getirilmiştir. Taraflar arasındaki etnisite-milli sınırlar iddiaları çerçevesinde giderek büyüyen problem, günümüzde, küresel aktörlerin de dahil olmasıyla, Rusya'nın tek başına arabuluculuğunu aşan uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Günümüzde, hukuki bir dayanağı olmaksızın, Azerbaycan'ın %20'lik toprak parçasıyla birlikte Ermenistan tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ, BM teşkilatının gündeminde çözüm bekleyen sorunlardan biridir. "Büyük Ermenistan" iddiasıyla, Azerbaycan'dan koparılıp işgal edilen bölge, fiilen Ermenistan Cumhuriyeti'nin sınırları içerisine dahil edilmiştir. Bu bölgede yaşayan bir milyonu aşkın Azeri Türkü ise yurtlarından sürülmüştür.

Günümüzde Dağlık Karabağ bölgesindeki anlaşmazlıklar, taraflar arasında, coğrafi ve tarihi olarak farklı gerekçelerle temellendirilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda söz konusu bölgedeki anlaşmazlığın altında yatan sebepleri tespit edebilmek amacıyla, öncelikli olarak, bölgenin coğrafi ve demografik özellikleri üzerinde durulacaktır. Bunun yanı sıra tarihi anlamda bölgenin geçmişi ve bölgede hakim olan unsurlar ele alınacaktır. Bölge ile ilgili genel bir çerçeve çizildikten sonra, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren bölgede hakim olan süreçler, belirli tarihi dönemler itibariyle ele alınacaktır. Böylelikle başlangıç itibariyle Rusya'nın kendi içinde bir iskan ve denge politikası olan meselenin, nasıl olup da yıllar içerisinde Azerbaycan ve Ermenistan'ı da aşarak tüm dünyanın gündeminde olan bölgesel bir sorun haline geldiği sorusuna cevap aranacaktır.

I) COĞRAFİ OLARAK KARABAĞ

Karadeniz'in doğusundaki Taman yarımadasından Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar uzanan dağlık bölge, Kafkasya olarak adlandırılmaktadır. Kafkasya'nın doğusu Asya kıtasında, batısı ise Avrupa kıtasında yer almaktadır (Gökçe, 1979:5). Karabağ ise Kafkas dağlarının güney doğusunda yer alan bölgede bulunmaktadır.

Gerek Sovyetler Birliği döneminde, gerekse daha önceki dönemlerde her yönüyle Azerbaycan'ın bir parçası olarak kabul edilen Dağlık Karabağ, eski Karabağ vilayetinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Ancak günümüzde konuyu ele alanlar, bölgeyi kısaca “Karabağ” şeklinde adlandırmaktadırlar. Bu sebeple biz de kavram kargaşası olmaması açısından asıl adı “Dağlık Karabağ” olan bölgeye kısaca “Karabağ” demeyi uygun görmekteyiz.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Karabağ'ın sınırları güneyde Araz, kuzeydoğuda Hakari nehrine, kuzeybatıda Zegamçay'a, kuzey ve kuzeydoğuda Kura nehrine (Şirvana bölgesi), güneydoğuda ise Gustaşfi'ye kadar uzanmaktaydı. Dönemin coğrafyası ile ilgili bilgi veren tarafsız ve birinci el kaynaklarda, tarihi olarak Arran eyaletinin bir bölgesi olan Karabağ, Ermeni bölgesine, sınır olarak gösterilmektedir. Kura ve Araz sularıyla sulanan Karabağ toprakları, yüksek ürün veren verimli bir bölge olup, domuz besiciliği için son derece elverişli idi. Bunun yanı sıra tarihi olarak dünyada en iyi ipeğin Karabağ'da, Kura nehrinin kenarında üretildiği rivayet edilmektedir (Piriye, 2012:14-15).

4392 km²'lik Karabağ, coğrafi olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı kısmında; Kür, Aras nehirleriyle günümüzde Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe gölü arasındaki dağlık bölge ile bu bölgeye bağlı ovalardan oluşan bir yerdir (Aslanlı, 2001:393; Yalçınkaya, 2006:130). 1990'lı yıllarda bölgenin Ermenistan tarafından işgaline kadar, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, bütünüyle Azerbaycan toprakları ile kuşatılmış olup başka bir ülke ile herhangi bir sınırı bulunmamaktaydı (Yalçınkaya, 2006:129). Bölgede ortalama sıcaklık 0-10 °C, ortalama yıllık yağış oranı ise 600-1200 mm'dir. Coğrafi güzelliği ile dikkat çeken bölgenin Turşusu ve Şırlan gibi dünyaca ünlü soğuk mineral su kaynakları bulunmaktadır. Bölge ayrıca maden yatakları, orman ürünleri ve tatlı su balıkçılığı açısından önemli bir merkezdir. 210000 hektar tarıma elverişli arazi bulunan Karabağ, metrekare olarak Azerbaycan'ın % 5'i kadardır (Gökçe, 2011: 1112; Attar, 2003:2). Ancak günümüzde Karabağ'ın ekonomik durumunun pek de iyi olduğu söylenemez. Karasal iklimin hakim olduğu bölgenin ekonomisi sınırlı sayıda meyve, tahıl ve hayvancılığa dayanmakta olup bölgede küçük çapta sanayi tesisleri de bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006: 129).

Karabağ bölgesi, ekonomik açıdan sınırlı olmakla birlikte, coğrafi konumu itibarıyla Ermenistan ve İran'ı kontrol edebilecek jeopolitik bir öneme sahip bir noktada bulunmaktadır (Aslanlı, 2001:393). Bu sebeple söz konusu bölge hakkındaki anlaşmazlık, ekonomik olmaktan ziyade tarihi ve politik temelli olarak değerlendirilebilir.

II) TARİHİ OLARAK KARABAĞ

Kafkasya'daki en önemli yerleşim merkezlerinden olan Azerbaycan'ın, göçebeler için en verimli bölgesi Karabağ olmuştur. Tarihi olarak miladın başlarından itibaren Türk göçlerinin bölgeye yönelmesiyle, bölgede ağırlıklı olan etnik unsurun Türkler olduğu belirtilmektedir. Karabağ'a yerleşen ilk kavimlerin, Türk oldukları iddia edilen İskit/Sakalar olduğu bilinmektedir. (Yazıcı, 2011:50-51; Öztürk, 2007:7-11). Saka boylarından biri olan Varsaklar veya Arsaklar, Karabağ bölgesinin tamamına hakim olarak, uzun yıllar burayı yurt edinmişlerdir (Attar, 2003:3-4).

Bizzat Ermeni kaynaklarında, tarihi olarak Alban ülkesinin bir eyaleti olarak gösterilen Karabağ, Arsak adıyla anılmaktadır. Ermeni kaynakları Arsak'ta eskiden beri sırasıyla, Saklar, Gargarlar/Gargalar, Utiler, Hunlar, Hazarlar ve Basiller'in oturduğunu belirtmektedir. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi burada adları geçen kavimlerden Sakalar'ın Türk olduğuna dair ciddi tezler ileri sürülmektedir. Bununla birlikte son üç topluluğun Türk olduğu kesindir (Attar, 2003:4).

XI. yüzyılın ortalarında bölgeye Oğuzlar gelmişlerdir. Otlak sahalarının zenginliği sebebiyle, Oğuz boylarının bu bölgede yoğun bir şekilde yerleştiği belirtilmektedir. Sayıları artan ve güçlenen Oğuz boyları, doğu sınırını Kür nehrine doğru uzatmaya çalışan Bizans İmparatorluğu'nu durdurmayı başarmışlardır. İyice yoğunlaşan Türk akınları ile Karabağ, Azerbaycan'la birlikte Selçuklular'ın hakimiyetine geçmiştir. Bu dönemde Alparslan'ın Karabağ'ı kışlık başkent olarak seçtiği belirtilmektedir (İşyar, 2004:120-121). Selçuklular'ın ardından Azerbaycan Atabeyleri'nin hakimiyetine geçen Karabağ, Moğol istilasının ardından İlhanlı Devleti'nin en önemli karargah merkezi olmuştur. İlhanlı Devleti dönemine, devletin merkezi Tebriz olurken, yaz mevsiminde Karabağ kullanılmıştır. Bu dönemde, Azerbaycan'ın tümüne yakın kısmının Türk unsurların hakimiyeti altında olduğu belirtilmektedir (Taşkiran, 1995:57). Bölge, Türkmen devletleri döneminde önce Karakoyunlu, ardından da Akkoyunlu devletlerinin idaresine geçmiştir. Safeviler döneminde ise Gence Beylerbeyliği'nin bir vilayeti olarak yine Türklerin kontrolünde bulunmuştur (Attar, 2003:4).

XIII. Yüzyılda Moğol istilası öncesinde, bölgenin sakinlerinin Türkçe konuşan halklardan ibaret olduğu belirtilmektedir. Dönemin kaynak kitabı olan "Acayibü'd-Dünya"da, Arran bölgesindeki Türkler, 100 bine yakın süvarisi olan en büyük etnik unsur olarak gösterilmektedir. Kitapta Türklerin yanı sıra Azerbaycan bölgesi ve Karabağ'da bazı Moğol-Tatarları grubu ve Haçen Hanlığı bölgesinde de Hristiyan olan Alban kabilelerin bulunduğu, ancak bu

Hristiyan grupların Ermenilerle herhangi bir ilgisinin bulunmadığı belirtilmektedir (Aktaran, Piriye, 2012:15-16).

Bu tarihlerde bölgedeki Ermeni ailelerin dağınık bir şekilde değişik bölgelerde oturdukları ve ortada bir Ermeni devletinin bulunmadığı özellikle altı çizilen bir husustur (Taşkiran, 1995:120). Tarihçi J. Laurent'in belirttiğine göre tarihte Ermeniler arasında birkaç bir kalesi olup, birkaç askeri bulunan kişilerin kendilerini derebeyi veya prens ilan ettiği vaki olmuştur (Aktaran, Aktok, 1990:3). Ancak yüzyıllar boyunca birçok devletin işgaline uğramış bir "geçit ve çarpışma sahası" olan bu bölgede hiçbir zaman bir Ermeni devletinin söz konusu olmadığını özellikle belirtmektedir (Türközü, 1982:4).

A) Türkmençay Antlaşması Öncesi Karabağ

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Güney Kafkasya bölgesi siyasi açıdan karışık bir durumda idi. 1747 yılında Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Kafkasya ve Azerbaycan bölgesinde merkezi otorite zayıflamış ve bölge hanlıklara ayrılmıştı. Bu dönemde sadece Azerbaycan'da, yirmiye yakın hanlık ortaya çıkmıştı. Söz konusu hanlıklar arasında en etkili Türk aşiretlerinden Saraçlı boylarının idaresi altında olan Karabağ Hanlığı idi (Attar, 2003:4). Bu hanlıklar, 1848 Rus işgaline kadar Safevi Devleti ve Osmanlı Devleti arasında denge politikası ile varlıklarını sürdürmüşler; iç ve dış işlerinde bağımsız hareket etmişlerdir (Yıldırım, Özönder, 1991:2).

Gerek Selçuklu döneminde, gerekse bölgede bağımsızlık hareketinin başladığı hanlıklar döneminde, bölgede Ermenilere ait bir hanlık ya da buna yönelik herhangi bir siyasal hareketin varlığı söz konusu değildir. Bu durum, bölgede Ermeni nüfusunun az ve dağınık olduğu ve Ermeni şuurunun etnik kimlik hüviyetinde bulunmadığına dair bir işaret olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım, Özönder, 1991:3).

Rusya açısından Kafkasya, İran ve Osmanlı sınırına tampon bir bölge olmasının yanı sıra sıcak denizlere inme politikası açısından da önemli coğrafya olarak görülmekteydi. Çar I. Petro döneminde (1722) Hazar sahillerine inen Ruslar, Şirvan Hanlığı üzerinden Kafkaslara kadar uzandılar. Rus ilerleyişi karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunan Azerbaycan hanlıklarına, Köprülü Abdullah Paşa komutasında bir kuvvet gönderilerek Güney Kafkasya bölgesi büyük ölçüde Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Ancak Osmanlı-Rus savaşının (1768-1774) sonucunda Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ile Kafkasya bölgesindeki demografik yapı Ruslar lehine değişmeye başladı. 1801 yılında, Rusya'nın Gürcistan'ı ilhak etmesi ile başlayan gelişmeler, Rusların Kafkasya'ya yayılmasında bir dönüm noktası oldu. Buna göre Rusya, Gürcistan'ı kendi topraklarına katarak, Kafkasya'da bir

sömürge yönetiminin temellerini atmış oldu (Türkmen, 2004:9-10). Gence kalesini kuşatan Rus kuvvetleri, Ocak 1804 tarihinde kaleye girdiler. Gence Hanlığı, arazisi ile birlikte Rusların eline geçti (Yıldırım, Özönder, 1991:4). Bu sırada Fransa ile Mısır meselesinden dolayı arası açık olan ve Rusya'nın kıskırtması ile ortaya çıkan Sırp İsyanı ile uğraşan Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'da kontrol alanını genişletmek isteyen Rusya ile mücadele edecek gücü bulunmamaktaydı (Türkmen, 2004:13).

Rusların güneye ilerleyişinden rahatsız olan İran Şahlığı, 1804 yılı ortalarına doğru Rusya'ya savaş ilan etti. Rusya-İran savaşı sırasında, İran kuvvetlerinin işgalinden endişeye kapılan Karabağ Hanlığı, Rusya'dan yardım istedi. Mayıs 1805 tarihinde Gence'de yapılan Kürekçay anlaşması ile Karabağ, Rus idaresine bağlanmayı kabul etti (Türkmen, 2004:14). Karabağ Hanlığı ilk Rus tahakküm ve himayesini kabul eden hanlıklardan biriydi.

Rus idaresi döneminde Karabağ, Azerbaycan'ın bir parçası kabul edilmekte ve Ermeni nüfusu toplam nüfusun ancak % 20'si kadarını oluşturmaktaydı (Aliyev, 2009:7). Ancak Kürekçay anlaşması ve 1805 Osmanlı-Rus, İran-Rus savaşları sonrasında, Çarlık Rusya'sı, Karabağ'da olan hakimiyetini güçlendirmek için Hristiyan unsurları, özellikle Ermenileri, bölgeye yerleştirme politikasını benimsedi (Vaserman, Gınat, 1994:14; Aliyev, 2009:7). Bu dönemde Rusya İmparatorluğuna bağlanmış olan Kuzey Azerbaycan hanlıklarının tasfiye edilmesiyle, Ermenilerin bu topraklara göçü "güvenli" bir şekilde, Rus devletinin himayesi altında gerçekleşti (Mercanlı, 2012:43).

Rusya'nın Kafkasya bölgesine yayılmasından en fazla rahatsız olan ülke, bölge ile iki bin yıllık bağı olan İran'dı. Bu rahatsızlığın da etkisiyle, 1812 yılında Rusya, Avrupa'da Fransa ile mücadele ederken, İran, Rusya'ya saldırdı. Ancak bu saldırıda yenik düşen İran kuvvetleri, 13 Ekim 1813 tarihinde Karabağ'ın Gülistan kentinde barış anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre Aras çayının kuzeyinde bulunan Azerbaycan arazisindeki Gence, Karabağ, Şeki, Lenkeran, Şemahı, Bakü, Kuba, Derbent hanlıklarının Rusya'ya ait olduğu kabul edildi (Türkmen, 2004:17). 1804-1813 ve 1826-1828 Rus-İran savaş yıllarını ve bu yılları takip eden dönemleri Rusya, Kafkasya'nın demografik yapısını değiştirmek için bir fırsat olarak değerlendirdi (Aliyev, 2009:7).

B) Türkmençay Antlaşması Sonrası Karabağ

Gülistan anlaşması ile Rusların Güney Kafkasya'daki hakimiyetini tanımak zorunda kalan İran Şahlığı, bu durumdan rahatsızdı. Tekrar Kafkasya'da hakimiyet kurmak için fırsat kollayan İran, 1826 yılı başlarında Rus çarlığının başkenti olan Petersburg'da bir isyan çıktığı ve bu isyanın tüm Rusya'ya yayılacağı bilgisini aldı. İran kuvvetlerini harekete geçiren sebeplerden bir diğeri de Çar I. Aleksandr'ın Aralık 1825'te ölmüş olmasıydı. İran askerleri, Temmuz 1826'da Kuzey Azerbaycan'a girdi. Ancak zaman içerisinde taze Rus kuvvetlerinin de bölgeye gelmesiyle geri çekilerek barış anlaşması yapmak zorunda kaldı (Türkmen, 2004:18). 1828 tarihinde, İran ile Rusya arasında imzalanan Türkmençay anlaşması ile Ruslar, Güney Kafkasya'daki hakimiyetlerini takviye etmiş oldu. Bu anlaşma ile İran'ın iki bin yıllık Kafkasya ilişkisi kesilmiş oldu.

Rusya ve İran arasında imzalanan Türkmençay Anlaşması'nın ilgili hükümleri, Osmanlı-Rus savaşının sonunda imzalanan 14 Eylül 1829 tarihli Edirne anlaşması ile Osmanlı Devleti tarafından da kabul edildi. Böylelikle, Revan ve Nahçıvan Hanlıkları ile birlikte Karabağ bölgesinin Rus egemenliği altında bulunduğu Osmanlı Devleti tarafından da resmen kabul edildi (İşyar, 2004:207).

Türkmençay anlaşması, gerek İran, gerekse Rusya, topraklarında yaşayan halkların bir yıl içinde istedikleri yere göç etmesine imkan tanıyan bir hüküm içermektedir. Azerbaycan'da nüfus üstünlüğünü sağlamağa çalışan Rusya, gerek İran, gerekse Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşmaların ilgili hükümünü, bu bağlamda bir fırsat olarak değerlendirdi. Bu bağlamda Rusya, yapılan anlaşma hükümlerine dayanarak İran ve Osmanlı devletlerinin tebaası olan Ermenileri, Kafkasya'ya göçte teşvik etti. (Attar, 2003:4). Teşvik amacıyla, bölgeye göç eden Ermeniler, 1828 yılında yürürlüğe konulan bir kanunla 20 yıl vergiden muaf tutulurken (Yıldırım, Özönder, 1991:5; İşyar, 2004:197), devlet tarafından kamu arazilerini göç eden Ermenilere tahsis edildi; Müslüman nüfusun elindeki özel araziler de satın alındı (Aliyev, 2009:7). Karabağ'ın dağlık kesimindeki yerli "Müslüman" nüfus ise Ermenilerle işbirliği yapılarak zorla diğer bölgelere göç ettirildi (Swietochowski, 1988:100; Aslanlı, 2001:394). Rusya, söz konusu iskan politikalarını uygulama ve organize etmede, göç olayına kutsal bir hava katan Ermeni Ruhban sınıfından büyük destek aldı (Türkmen, 2004:20).

Yapılan tüm bu teşvikler sonucunda, 1928-1930 yılları arasında İran'dan 40.000, Türkiye'den 84.000 Ermeni'nin, Kafkasya'ya göç ettirildiği, toplam süreç içerisinde ise bölgeye, yaklaşık 1.300.000 Ermeni'nin göç ettiği belirtilmektedir. Bu tarihlerde göç edenler, ağırlıklı olarak Ermeni nüfusunun az olduğu Yelizavetpol ve Erivan'ın verimli topraklarına iskan ettirildi

(Griboyedov, 1971:340 Aktaran, Beşiroğlu, 2001:458; Aliyev, 2009:7). Söz konusu iskan politikalarının sonucunda, kısa sürede gerek Karabağ'ın, gerekse Nahçıvan ve Erivan hanlıklarının nüfus yapısı alt üst edildi (Attar, 2003:4-5). 1832 yılındaki ilk resmi Rus sayımına göre Karabağ nüfusunun % 64,8'ini Türkler, % 34,8'ini Ermeniler oluştururken (Yıldırım, Özönder, 1991:5), 1880 yılında bölgedeki Ermeni nüfusu % 53'e ulaştı. 1989 yılına gelindiğinde ise (Sovyetler Birliğinin dağılmasından önce) bölgedeki Ermeni nüfusu % 77'e yükseldi (Vaserman, Gınat, 1994:346).

Çar yönetimi, 1827 yılında Nahçıvan ve Erivan hanlıklarını ortadan kaldırarak, Erivan merkez olmak üzere bir Ermeni yönetimi tahsis etti. Kurulan bu yeni yönetim, o zamanlar Osmanlı ile Kafkasya sınırlarına paralel uzanan bir tampon bölge oluşturmaktaydı. 21 Mart günü Ermeni Vilayeti resmen kuruldu (Attar, 2003:5). Bu şekilde Rusya, bölgeyi iki ülkeye bölerek kendi konumunu güçlendirmiş oldu (Leckie, 2005:3). Ancak Rusya'nın uyguladığı göç politikalarına rağmen Erivan, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında nüfusunun % 75'i hala Türk olan bir bölgeydi. Öyle ki bu Türkler, Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'ya gönüllü kuvvetlerle yardım ettiler (Sedes, 1988:65).

C) Bolşevik İhtilali Sonrası Karabağ

Ekim 1917 İhtilali'nden sonra Karabağ, hukuki açıdan Azerbaycan'a bağlı bir bölge olmakla birlikte fiilen bağımsız bir konuma geldi. Bu durum, Sovyet yönetiminin kurulduğu 1920 yılına kadar devam etti (İşyar, 2004:308). İhtilal sonrasında bölgedeki karışıklıkları fırsat bilen ve ayrılıkçı Ermenilerden bunalan bölge halkı, Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulundu. Yardıma gelen Osmanlı Devleti, 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'ye girdi. Böylece Karabağ'ın da dahil olduğu dört idari bölüme ayrılan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, resmi olarak kuruldu. Ancak Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması gereği bu topraklardan çekilmek zorunda kalınca, bölge İngilizlerin eline geçti (İşyar, 2004:334).

İngiliz Kuvvetleri Komutanlığı 28.01.1919 tarihinde yayınladığı bir tebliğ ile Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu teyit etti (Yalçınkaya, 2006:130). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngilizler Kafkasya'yı boşalttı. Oluşan siyasi boşluk Ruslar için bir fırsattı. Azerbaycan ordusunun önemli bir kısmı, Karabağ'daki Ermenilerin çıkardıkları isyanı önlemeye çalıştığı bir sırada Ruslar, 27 Nisan 1920'de Bakü'yü işgal etti (Aslanlı, 2001:396-397). Ancak TBMM ve Rusya arasında 1921 yılında yapılan Moskova Anlaşması ile bölge, yeniden Azerbaycan'a iade edildi (Yalçınkaya, 2006:130). 1922 yılında ise Azerbaycan arazisi olan Zengezur, Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin arazisi olarak ilan edildi (Attar, 2003:7-8). 1923 yılında Ermenilerin yoğunlukta olduğu yerleşim birimlerini içine alan özerk bir bölge oluşturuldu.

Nogorno-Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan SSC'ne bağlı olduğu, 1936 Sovyet Anayasası'nın 24. Maddesinde de teyit edildi (Yalçınkaya, 2006:131).

Ancak yıllar geçtikçe Azeri ve Ermeni taraflar arasındaki gerginlik giderek çatışmaya dönüştü. Azeri-Ermeni çatışmalarının asıl başlaması ise 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Yerel Konseyi'nin (Azeri üyelerin katılımı olmaksızın) bölgenin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti'nden ayrılarak Ermeni Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti'ne katılmasını onaylamasıyla başladı (Kurbanov, 1996:6). Şubat 1988'de yüzbinlerce Ermeni, Erivan'da dört günlük bir gösteri düzenleyerek Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a bağlanmasını talep etti. Bu gelişmeler Azerbaycan'da infiale sebep oldu. Söz konusu gerginlikler sonucu Azerbaycan'da 32 kişinin öldüğü 197 kişinin yaralandığı ciddi çatışmalar yaşandı. Yaşanan gerginlikler üzerine, SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi, Karabağ'ın Azerbaycan SSC'den ayrılıp Ermenistan SSC'ne bağlanma kararını reddetti (Vaserman, Ginat, 1994:351; Yalçınkaya 2006:132). Ancak Karabağ üzerindeki çatışmaların devam etmesini gerekçe gösteren Sovyet yönetimi, bölgeyi, 12 Ocak 1989'da direkt Moskova yönetimine bağladı (İşyar, 2004:384).

Ermenistan'ın Azerbaycan aleyhine silaha sarılması üzerine, Azerbaycan'da meydana gelen halk hareketine önderlik yapmaya başlayan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC), kendi halkının haklarını korumak için harekete geçerek bir takım önlemler aldı. Bu amaçla AHC, mitingler düzenledi, grevler yaptı, demiryolu ağını tahrip ederek ülkenin Ermenistan ve Gürcistan ile bağlantısını kesti. Bu olaylar üzerine, 1990'da Sovyet ordusu Bakü'yü işgal etti. Rusların Bakü'yü işgali AHC'yi devre dışı bırakmaktan başka bir hedef taşımamaktaydı. Bu durumda zaten teşkilatlanma ve silahlı güç olarak Ermenilerin oldukça gerisinde olan Azeriler daha da zayıflatılmış olacaktı (Gürbüz, 2008:118-120). Temmuz 1990'da, Gorbaçev, Sovyetlerdeki tüm paramiliter grupların silahlarını Sovyet otoritelerine devretmeleri konusunda bir beyanname yayınladı. Bu hükme herkes uymaya mecbur kalırken, Karabağ Ermenilerinin lideri Ter-Petrosyan, Moskova'nın da anlayış göstermesini sağlayarak, ellerindeki silahları teslim etmedi. Bunun da ötesinde, Ter-Petrosyan, Ermeni birliklerini düzenleyerek Ermeni Milli Ordusunu kurdu (Gürbüz, 2008:121). Moskova'nın toleransı ve yardımları sayesinde Ermenistan'da düzenli bir ordu kurulurken, Azerbaycan, güçlü bir düşmanla karşı karşıya olmasına rağmen, henüz milli ordusunu kuramamıştı.

D) Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrası Karabağ

1991 yılında Sovyetler Birliği resmen dağıldı. Sovyetler Birliğinin dağılması, Birleşik Devletler Topluluğu'nun (BTD) oluşturulması ve yeni cumhuriyetlerin statüleri konusunda 8 Aralık 1991 Minsk Anlaşmasının 5. maddesinde üye ülkeler "birbirlerinin ülke bütünlüğünü ve mevcut sınırların

dokunulmazlığını” tanıdılar. Söz konusu ilke, Ermenistan’ın imzaladığı 21 Aralık 1991 Alma Ata Deklarasyonu’nda teyit edildi (Yalçinkaya, 2006:133).

Sovyetler döneminde, Birliğe üye iki devlet arasındaki bir iç mesele olarak kendini gösteren Karabağ sorunu, devletlerin bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte tüm bölgeyi etkileyen küresel bir probleme dönüştü. İran’ın, Ermenileri durdurmakta aciz kalması hatta onları desteklemesiyle, Azerbaycan Ayaz Muttalibov yönetimi, Batılı kurumlara müracaat etmek zorunda kaldı. Bölge ile yakından ilgilenen Batılı kurumlar, bu talep üzerine, BM ve AGİK bünyesinde bir takım çalışmalar başlattı (Yılmaz, 2010:72-73).

Sovyetler Birliği’nin resmen dağılması Azerbaycanı büsbütün savunmasız bıraktı. 1992 yılı boyunca Ermeni ve Rus askeri birlikleri, sınır boyunca Azeri köy ve yerleşim alanlarını yağmalayarak, buradaki insanları katlettiler. Ermeni vahşetinin en büyük örneği ise 26 Şubat 1992 yılında Karabağ’ın Hocalı kentinde sergilendi. Katliamda 33 çocuk, 106’sı kadın toplam 335 kişi katledildi. Bu katliamda 150 kişi de kayboldu (Attar, 2003:9).

Bu katliam üzerine Azerbaycan’da yönetim değişikliği oldu. Muttalibov, Moskova’ya kaçarken, Azerbaycan’da Halk Cephesi iktidara geldi. Temmuz 1992 seçimleriyle başa geçen Elçibey, ilk olarak Azerbaycan’ı Birleşik Devletler Topluluğu’ndan çıkardı (Gürbüz, 2008:121). Elçibey iktidara gelir gelmez Karabağ problemini tekrar AGİK’in gündemine taşıdı. Azerbaycan’a karşı oluşan ılımlı yaklaşım, etkisini Helsinki toplantısında gösterdi ve söz konusu toplantıda Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne ilişkin karar alındı. Ancak Elçibey yönetiminin büyük ümitler bağladığı AGİK, her iki ülkede barış girişiminde bulunmakla birlikte, istenilen sonuç elde edilemedi. Uluslararası alanda elde edilen olumlu sonuçlara rağmen, Ermeniler sağlanan ateşkesi ihlal ederek, her geçen gün Karabağ’ın etrafındaki Azerbaycan topraklarını işgal etmeye devam etti (Yılmaz, 2010:74-75).

Karabağ konusunda Batılı ülkelerin aktif rol alması, Rusya’yı rahatsız etmekteydi. Bu rahatsızlığın sonucu olarak aynı dönemde Rusya’nın da desteklediği yeni bir uzlaşma girişimi Kazakistan’dan geldi. Ancak Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev’in başkanlığında bir araya gelen tarafların diplomatik görüşmelerinden herhangi bir sonuç elde edilemedi. Bunun üzerine Rusya, doğrudan girişimde bulunarak tarafları 19 Eylül 1992’de Soçi’de biraraya getirdi. Bu görüşmede geçici süreli bir ateşkesin sağlanmasına ve bölgeye gözlemcilerin gönderilmesine ilişkin bir belge imzalandı. Ancak Erivan’ın Karabağ ve Nahçıvan’a tekrar saldırması, görüşmeleri sonuçsuz bıraktı (Yılmaz, 2010:75).

Ermeni saldırılarına Rus birliklerinin aktif katılımı karşısında Elçibey yönetimi, uluslararası kamuoyunu bir kez daha harekete geçirmek amacıyla

BM, AGİK gibi kurumlar nezdinde girişimlerde bulundu. BM Güvenlik Konseyi, Karabağ sorunu hakkında 31 Temmuz 1993 tarih ve 853 sayılı bir karar aldı. Bu kararda Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu ve Ermeni kuvvetlerinin işgal ettikleri toprakları derhal terk etmeleri gerektiği belirtilmekteydi. Bu çerçevede sorunu çözmek için oluşturulan Misk grubuna her iki taraftan da temsilciler katıldı. Ancak geçen süre zarfında herhangi bir ilerleme kaydedilemedi (Yalçınkaya, 2006:134).

Azerbaycan'da Karabağ savaşının getirmiş olduğu kaygan siyasi zemin, Elçibey yönetiminin çok fazla iktidarda kalmasına imkan tanımadı. Haziran 1993'de, Gence'de gerçekleşen darbe sonucu Azerbaycan'da bir yıllık Elçibey dönemi sona erdi. Darbe sonrası Nahçıvan'dan Bakü'ye davet edilen Haydar Aliyev, Azerbaycan devlet başkanlığına getirildi (Gürbüz, 2008:121).

1993 yılında iktidara gelen Aliyev, işbaşına gelir gelmez Azerbaycan'ı tekrar BDT'ye sokmanın yanı sıra (Gürbüz, 2008:122) acilen savaşı durdurmak yolunu seçti. Ancak Azerbaycan'ın bir ordusunun bulunmaması, çeşitli milis kuvvetleriyle kendisini savunması sorununa, siyasi istikrarsızlık probleminin de eklenmesiyle, 1993 yılında Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiş oldu. Bunun yanı sıra Ermenistan'la Azerbaycan arasında meydana gelen 1988-1994 savaşlarında, toplam 32 binden fazla sivil Azerbaycan vatandaşı, 16 bin civarında da Azerbaycan askeri öldürüldü (Attar, 2003:22).

12 Mayıs 1994'te ateşkes imzalanmasını sağlayan Aliyev, kısa sürede iç siyasette de istikrarı sağlayarak, Karabağ sorununun çözümüne yöneldi. AGİT ve diğer uluslararası güçler nezdinde girişimlerde bulundu. Bu çerçevede AGİT aracılığıyla sorunun çözümüne ilişkin yeni bir plan hazırlandı. Ancak Birleşmiş Milletlere bağlı Minsk grubunda sürdürülen barış görüşmeleri, Ermenistan'ın sürekli karar değiştirmesi ve BM'ye üye ülkelerin durumu ciddiye almaması yüzünden herhangi bir neticeye bağlanamadı.

2005 yılından itibaren Karabağ sorunu ile ilgili, Azerbaycan açısından bazı olumlu gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin ilki, Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Mamedyarov'un 2 Mart'ta Prag'da, Karabağ sorununun çözümüyle ilgili yeni görüşmelere başlamadan önce, "Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi"nin aldığı karardır. Strazburg'da kabul edilen söz konusu kararda, ilk defa Ermenistan saldırgan bir devlet, Yukarı Karabağ ise ayrılıkçı bir rejim olarak nitelendirildi (Gökçe, 2011:1118). Söz konusu gelişmelerin ikincisi, uluslararası kurumlar tarafından Azerbaycan lehine birtakım kararların kabul edilmesidir. Söz konusu kararlar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874, ve 884 sayılı kararları; 14 Mart 2008 tarihli "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumu"na ilişkin BM kararı ve Avrupa Parlamentosu'nun 1 Mayıs 2010 tarihli "Avrupa

Birliğin Güney Kafkasya stratejisinin işlenip hazırlanması gerektiğine dair 2216 No'lu karardır. Gelişmelerin üçüncüsü ise 14 Mart 2008 tarihli "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumu'na ilişkin BM Kararı"dır. Söz konusu kararlar, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyundaki başarısını göstermektedir (Yılmaz, 2010:82).

Tüm bu gelişmelere rağmen, Karabağ ve Ermenilerin işgal ettiği diğer Azerbaycan toprakları, günümüzde hala işgal altında kalmaya devam etmektedir. Karabağ sorununun çözümüyle görevlendirilen AGİT Minsk grubunun eşbaşkanlarının, işi ağırdan almaları ve özellikle Azerbaycan tezlerini istenilen düzeyde dikkate almamaları, bölgedeki anlaşmazlığın günümüze kadar devam etmesine bir neden olarak gösterilmektedir (Yılmaz, 2010:82).

III) MESELENİN ULUSLARARASI BİR BOYUT KAZANMASI

Dağlık Karabağ sorunu, başlangıç itibariyle bir Azeri-Ermeni sorunu olmaktan ziyade Azeri-Rus sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak mesele, zaman içerisinde bir Azeri-Ermeni sorununa dönüşmüş, bunun da ötesinde uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Jeopolitik olarak Güney Kafkasya bölgesi, Rusya, Türkiye ve İran gibi üç büyük gücün rekabet merkezindedir (Leckie, 2005:5). Mesele uluslararası bir problem haline gelmesi ise, ağırlıklı olarak bölgenin yer altı kaynakları ve jeopolitik konumu ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre Azerbaycan'ın Hazar kıyılarında petrol ve doğalgaz bulunmasından bu yana, ülkenin siyasal ve sosyal istikrarı, Batı ülkelerini ilgilendiren bir konu haline gelmiştir (Kurbanov, 1996:2; Leckie, 2005:8).

Türkiye'nin ekonomik ablukası ve diğer güvenlik sorunları, Ermenistan'ı, tarihi hamisi olan Rusya'ya yaklaştırmıştır. Buna karşılık güney Kafkasya'daki Ermeni oluşumunu, Türk milliyetçiliğini sınırlamak ve İran ile yakın ilişkiler geliştirmek amacıyla teşvik eden Rusya (Leckie, 2005:5), Ermenileri silah ve yakıt sağlama, askeri teknoloji ve diğer alanlarda desteklemektedir. 1992-2005 yılları arasında iki ülke arasında on bir askeri anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaların yanı sıra 1990'ların sonlarında iki ülke arasında hava savunma sistemi ile ilgili işbirliği yapılmıştır. Günümüzde Rusya, Ermenistan'ın en önemli stratejik partneri olarak görülmektedir (Leckie, 2005:5).

Azerbaycan'ın bulunduğu bölge, Hazar petrolünün ihracat yollarını giderek daha çok kontrol altında tutmak isteyen Rusya için önemlidir. Bununla birlikte Azeri Rus ilişkileri, 1990'lı yıllarda soğuk iken, 2000'li yıllarda, Azerbaycan'ın Rusya'yı stratejik partner olarak ilan etmesinin ardından,

yumuşamıştır. (Leckie, 2005:6) İki ülke ilişkilerini değerlendirirken, Rusya'da iki milyona yakın Azerinin çalıştığını ve söz konusu ülkenin Azerbaycan'da önemli bir lobiye sahip olduğunu göz önüne almak gerekir (Yılmaz, 2010:70).

Azerbaycan'ı, tarihi olarak dostluk, kardeşlik bağı olan ve yakın bir diyalog içerisinde bulunduğu Türkiye, açıktan desteklemektedir. Bunun yanı sıra ülkenin dış politikasında dini ve etnik faktörler sebebiyle ciddi bir İran etkisi mevcuttur (Yılmaz, 2010:70). Ancak İran, ülkesindeki Türk nüfusunun Azerbaycan ile birleşme talebi ihtimaline bir önlem olarak Ermenistan yanlısı politikalar gütmektedir.

Diğer taraftan Batılı ülkeler de enerji zengini ve ulaşım açısından önemli olan bu bölgeden, nemalanmak istemektedirler (Yalçınkaya, 2006:140). Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmada bir bakıma garantör olan ABD, Hazar petrollerinin güvenliği açısından ülkenin dış politikasında doğrudan etkin rol almaktadır (Yılmaz, 2010:70). ABD, açık bir şekilde iki taraftan herhangi birini desteklemek yerine ekonomik ve stratejik çıkarları dengelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD, açık bir şekilde Azerbaycan'ın demokratikleşme sürecine destek vermiştir. Ancak ABD'deki Ermeni nüfusu ve Kongrenin % 25'i tarafından desteklenen güçlü Ermeni lobisi, ülkenin bölge ile ilgili politikalarını etkilemektedir. (Leckie, 2005:7). AB ise Kafkas bölgesi ile bölgenin sürekli istikrarsızlığı, Batı toplumlarında yönelik terör hareketleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve göçmen genişlemesi nedenleriyle ilgilenmektedir. (Leckie, 2005:7). Bunun yanı sıra bölgenin Ortadoğu ve Orta Asya'nın petrolünü Avrupa'ya taşıyan yeni "İpek yolu" olarak görülmesi de AB'nin bölge ile ilgilenme sebepleri arasındadır. Bu sebeple AB, Güney Kafkasya'da herhangi bir ülkenin yanında olmaktan ziyade demokratikleşmeyi desteklemektedir (Leckie, 2005:8).

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, Karabağ sorunu, Sovyetlerin yıkılışı ile birlikte Kafkasları, bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesine açık hale getirmiştir. Bu durum ise sorunu çözmek bir yana, kutuplaşmayı ve bölgedeki istikrarsızlığı artıran bir faktör olmuştur. Gerek Ermenistan, gerekse Azerbaycan'ın iç ve dış politikalarını bu sorun çerçevesinde sürdürmeleri, bölgeyi adeta satranç tahtasına dönüştürmüştür. Bu çerçevede başta Rusya olmak üzere batılı güçlerin ve bölge ülkelerinin sorunun ortaya çıkmasında ve çözümsüzlüğündeki etkisinin soruna taraf ülkelerin katkılarından daha fazla olduğu söylenebilir (Gürbüz, 2008:117).

SONUÇ

Karabağ sorununun birinci dereceden tarafları Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Bugüne kadar çözülemeyen söz konusu problemde, Ermeni tarafının tezleri, Ermenilerin Dağlık Karabağ'da "tarihi öncelik"lerinin olduğu, nüfus olarak çoğunluğu teşkil ettikleri ve bu nedenlerle kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip oldukları iddialarına dayanmaktadır. Azerbaycan tarafı ise, Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihi olarak kendilerine ait olduğunu, bölgedeki etnografik yapının, Rus ve Sovyet politikalarıyla suni olarak değiştirildiğini ve bu nedenlerle sorunun, toprak talebine temel teşkil edemeyeceğini iddia etmektedirler (Yılmaz, 2010:71).

Ancak söz konusu mesele, gerçek anlamda, Ermenistan-Azerbaycan arasındaki toprak anlaşmazlığından ziyade, tarihi olarak Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu koruma ve sıcak denizlere inme politikasından kaynaklanmaktadır. Temelleri XVIII. Yüzyıldaki Rus politikalarından kaynaklanan bu sorun, her iki ülkenin bağımsız birer devlet olduğu günümüze kadar geçen süre içerisinde, giderek daha çok aktörlü ve çözümü zor bir problem halini almıştır.

1987 yılı kayıtlarında, Karabağ'ın, Azerbaycan sanayisinde %2.87, tarımında ise %3.2'lik bir yer işgal ettiği belirtilmektedir (Kurbanov, 1996:5). Bu rakamlar değerlendirildiğinde, Karabağ'ın kaybı Azerbaycan için ekonomik olmaktan ziyade toprak bütünlüğünün ihlali ve kültürel-manevi kayıp anlamına gelmektedir. Buna göre Karabağ, Azerbaycan ulusal kimliğinin önemli bir parçası olarak görülmekte ve bu sebeple elden çıkması Azeriler için kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir.

Karabağ sorunu, gerek Azerbaycan gerekse Ermenistan'da bir takım milliyetçi hareketlere ve milli bilincin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte söz konusu sorun, her iki ülkeye de ciddi zarar vermektedir. Yaşanan çatışmalar sonucu kabaca 750000 Azeri, 350000 Ermeni olmak üzere bir milyon civarı insan mülteci konumuna düşmüştür (Leckie, 2005:4). Bunun yanı sıra Karabağ sorunu sebebiyle her iki ülkede de demokratikleşme ve normalleşme hareketleri ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır (Gürbüz, 2008:119-127).

Çatışma, Azerbaycan'ı politik ve ekonomik olarak oldukça güçsüz bırakmıştır. 1991-1995 yılları arasında Azerbaycan altı kez devlet başkanı değiştirmiştir. Politik istikrarsızlık, birçok konuda önemli olumsuzluklara yol açmış; ülkede darbeler ve suikast girişimleri birbirini izlemiştir (Gürbüz, 2008:124). Bununla birlikte çatışmanın Ermenistan'a ödediği bedelin de az olduğu söylenemez. Hatta bazı yazarlara göre söz konusu anlaşmazlıktan Ermeniler de en az Azeriler kadar zarar görmüşlerdir (Yalçınkaya, 2006:140). Hiçbir doğal kaynağı olmayan Karabağ, Ermenistan ekonomisine yük olurken,

Ermenistan, tüm bölgesel entegrasyon çabalarının dışında kalmış, adeta kendi kendisini izole etmiştir. Toprak talepleri ve soykırım iddiaları sebepleriyle bölgede Azerbaycan, Türkiye ve hatta Gürcistan tarafından tecrit edilen ülke, ciddi ekonomik zorluklar yaşamaktadır. Rusya'ya olan dış borçlarını ödeyemeyen ülke, borçlarına karşılık hemen hemen bütün önemli endüstriyel kurumlarının yönetimini Ruslara bırakmıştır. Yani Ermenistan, gerçekte devlet olarak iflas etmiş ve adeta Rusya'ya rehine verilmiş bir ülke haline gelmiştir (Gürbüz, 2008:125). Bunların da ötesinde Ermenistan'ın en önemli sorunu 1990'lı yıllarda nüfusundaki ciddi azalmadır. Resmi rakamlar ülke nüfusunu 3 milyondan fazla göstermekle birlikte 1990'lı yıllar boyunca Ermenistan'ı terkeden nüfusun, 600.000-1 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir (Dryzek, Holmes, 2002:134).

Bununla birlikte Karabağ sorunu sadece bölgede bulunan iki ihtilafli ülkenin gelişimini engellemekle kalmamıştır. Söz konusu sorun, aynı zamanda gerek Karadeniz gerekse Hazar havzasının ekonomik gelişiminin ve bölgesel entegrasyonun en önemli engellerinden biri olarak varlığını devam ettirmektedir (Yılmaz, 2010:71).

KAYNAKÇA

- AKTOK KAŞGARLI, Meliha. (1990), Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi, Ankara, Kök Yayınları.
- ALİYEV, Namig H. (2009), International Law Issues in Nagorno-Karabakh Conflict, Publishing House "UNIVERSAL", Tbilisi, 2009.
- ASLANLI, Araz. (2001), "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası* (Azerbaycan Özel), C. 7, S. 1, ss. 393-430.
- ATTAR, Aygün (2003), "Karabağ Sorunu ve Çözüm Arayışları", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, (22-24 Ekim 2003), İstanbul. <http://politika.dumlupinar.edu.tr/attar/3.doc> (17.05.2013)
- BEŞİROĞLU, İntikam. (2001), "19-20 yüzyıllarda Ermenistan'daki Azeri Türklerinin Göç Ettirilmesi ve Soykırım Gerçekliği", *Avrasya Dosyası*, C. 7, S. 1, ss. 454-468
- DRYZEK, John S., Leslie T. HOLMES. (2002), Post-Communist Democratization: Political Discourses Across Thirteen Countries, Cambridge University Press.
- GÖKÇE, Cemal. (1979), Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇE, Mustafa. (2011), "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 6/1, ss.1111-1126.
- GRİBOYEDOV A. S. (1971), Soçineniya v DVUX Tomax, C. II, Moskova.
- GÜRBÜZ, M. Vedat. (2008), "Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler", Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, (Ed.) Ahmet Hamdi Aydın, Seyhan Taş ve Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, No. 131, ss. 117-129.
- İŞYAR, Ömer Göksel. (2004), Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KURBANOV, Erjan. (1996), "Azerbaycan'ın Güvenlik Kaygıları: Dağlık Karabağ Üzerinde Ermenistan'la Çatışma ve Diğer Ülke İçi Anlaşmazlıklar" *Avrasya Etiüleri*, C. 3, S. 4, ss. 2-22.
- LECKİE, Chanda Allana. (2005), The Nagorno-Karabakh Conflict: Obstacles and Opportunities for a Settlement, Blacksburg, Virginia.
- MERCANLI, Musa. (2012), "Ermeniler Niçin Kafkasların Yerli Halkı Değildir?", İRS Miras, S. 2, ss. 42-49.
- ÖZTÜRK, Oğuz Mete. (2007), Geçmişten Günümüze Türk Devletleri, Nokta Kitap, İstanbul.
- PİRİYEV, Vagif. (2012), "Karabağ Azerbaycan'ın Ayrılmaz Parçasıdır", İRS Miras, No. 1, ss.12-17.
- SEDES, İ. Halil. (1988), "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (VIII)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, S. 43, ss. 62-65.
- SWIETOCHOWSKI, Tadeusz. (1988), Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920, (Çev.) Nuray Mert, İstanbul.
- TAŞKIRAN, Cemalettin. (1995), Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Genelkurmay Basım Evi.
- TÜRKMEN, Zekeriya. (2004), "XIX Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No.10, ss. 9-24.
- TÜRKÖZÜ, Halil Kemal. (1982), Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- VASERMAN Arie, GINAT Rami. (1994), "National, Territorial Or Religious Conflict? The Case Of Nagorno-Karabakh" *Studies in Conflict and Terrorism*, Volume 17, Issue 4.
- YALÇINKAYA, Alâeddin. (2006), Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- YAZICI, Nuri. (2011), Tarihte Türkler ve Türk Devletleri, İlgi Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul.

- YILDIRIM, Dursun, M. Cihat ÖZÖNDER.(1991), Karabağ Dosyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Reha. (2010), “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. S. 2, ss. 69-93.